

KARÁDI ZSOLT

„...sohasem tartottam magam tudósnak...”

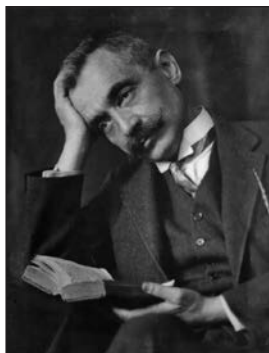
Emlékezés Schöpflin Aladárra

„A fákyát kialudni nem engedhetjük,
mert akkor mi lennénk felelősek a
sötétségért, mely az emberiségre borul.”

(Schöpflin Aladár)

„Kritikát nehezen tűrő, épp ezért már-már
kritikátlan korunkban ő maga az *értéket*
hitelesítő *mérték*.”

(Kárpáti Aurél)

Schöpflin Aladár

1921-ben Kosztolányi Dezső így írt Schöpflin Aladárról:
„Ez a név jellegzetesen magyar fogalmat jelent.

Körülbelül ezt: hinni, föltétlenül hinni a leírt igében, szolgálni ezt, egy életen át, következetesen és biztos ösztönnel, sokat tudni és nem fitogtatni, csak éreztetni a sorok mögött, észrevenni a jó szándékot és messzire elébe sietni, éjjel-nappal dolgozni, megvetni a könnyű sikert s egy országban, mely még mindig nem ismeri a szó becsületét és csip-csup csetepaték közepette politikai jelszavak nyomán tájékozódik, a tiszta művészetet hirdetni, korholni a beszédet és dicsérni a hallgatással, deres halántékkal a megújhódó literatúra mellé szegődni, mikor a hivatalos világ ellene so-

rakozik, békésen harcolni és harcosan pihenni, újítani és őrizni, sohasé személyeskedni és mindig kimondani az igazságot. Nem folytatom tovább. Akárhány mondatot raknék még ide, nem meríthetném ki ellentétekből szövődő egyéniségét.”¹

Most, halálának hetvenedik évfordulóján érdemes felidézni, hogyan is látták a kortársak, s hogyan az utókor a XX. század egyik legjelentősebb kritikusanak alakját és munkásságát. Életműve tiszteletet parancsoló terjedelmével, legfontosabb kritikai megállapításainak máig ható érvényességével olyan minta, amely méltó a figyelmünkre.

¹ KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Schöpflin Aladár. Nyugat, 1921. április 16. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. 07. 06.) Újra közölve: K. D.: Egy ég alatt. Szerk. Réz Pál. Budapest, 1977. Szépirodalmi, 124.

I.

Munkássága sokáig nem kapott kellő irodalomtörténeti figyelmet, jóllehet Komlós Aladár és Rónay György előbb esszéikben,² majd Fülöp László esszéisztikus kismonográfiában³ mérte föl a hatalmas oeuvre maradandó értékeit. Az utóbbi egy-másfél évtizedben az életmű iránt tapasztalható megélnkülő érdeklődés tanulmányok⁴ és könyvek⁵ formájában öltött testet; e folyamatba szervesen illeszkedett a levelek⁶ publikálása. A *Vasárnapi Ujság*ban közölt, óriási mennyiségű, kötetben eddig kiadatlan írásokból 2018-ban tett közzé testes kiadványt Széchenyi Ágnes.⁷ A csaknem 1200 oldalas gyűjtemény remélhetőleg ösztönözni fogja a jövő kutatóit arra, hogy összegyűjtsék és publikálják Schöpfflinnek a *Nyugat*ban (és a *Magyar Csillag*ban) megjelentetett színházkritikáit⁸ is.

Az alkotói életutat megrajzoló Fülöp László könyve elején számos kortárs emlékezését idézi. Valamennyien kiemelték Schöpfflin alakjának jellegzetességét, szálfegyenes tartását, egyéniségének szembetűnő vonásait. A páratlan szorgalomról, teherbíró képességről, sokszínű érdeklődésről, nyitottságról, az értékek biztonságos felismeréséről, odaadó munkaszeretetről, vonzó egyszerűségről, szemérmes emberről⁹ szólnak. Az egyik legértőbb jellemzést mindezekon túl Illés Endre adta róla 1947-ben:

² KOMLÓS ALADÁR: Schöpfflin Aladár. In: K. A.: Gyulaitól a marxista kritikáig. A magyar irodalmi kritika hét évtizede. Budapest, 1966. Akadémiai, 137–148. [KOMLÓS, 1966.] K. A.: Schöpfflin Aladár. In: SCHÖPFFLIN ALADÁR: Válogatott tanulmányok. Budapest, 1967. Szépirodalmi, 5–26. [KOMLÓS, 1967.] (Újra közölve K. A.: Vereckétől Dévényig. Budapest, 1972. Szépirodalmi, 232–254.) RÓNAY GYÖRGY: Schöpfflin Aladár. Schöpfflin arcképei. In: R. Gy.: A nagy nemzedék. Budapest, 1971. Szépirodalmi, 350–356. [RÓNAY, 1971.]

³ FÜLÖP LÁSZLÓ: Schöpfflin Aladár pályaképe. Debrecen, 1993. KLTE.

⁴ SCHILLER ERZSÉBET: Hagyomány: feladat és örökség. Schöpfflin Aladár az 1920-as években. In: „egy csonk maradhat”. Tanulmányok az 1920-as évek magyar irodalmáról. Szerk. Hansági Ágnes, Hermann Zoltán, Horváth Csaba, Sztár Katalin, Török Lajos. Budapest, 2004. Ráció, 43–53. [SCHILLER, 2004.] SZÉCHENYI ÁGNES: Az életrajzírás esélyei: elmélet és gyakorlat. Megfontolások egy készülő Schöpfflin Aladár-monográfia kereteihez. Irodalomismeret, 2014. 3. sz. és Sz. Á.: Schöpfflin Aladár pályakezde. ItK, 2014. 3. sz. 353–384. [SZÉCHENYI, 2014.] Sz. Á.: „Középhegy és alapkö”. Schöpfflin Aladár irodalmi és emberi hálózata mentaltörténeti keretben. In: Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolatháló, írócsoportosulások. Szerk. Bíró Annamária, Boka László. Budapest – Nagyvárad, 2018. reciti – Partium, 211–227. [SZÉCHENYI, 2018.]

⁵ RÓZSAFALVI ZSUZSANNA: A portré alakvariánsai Schöpfflin Aladár életművében. Budapest, 2013. Ráció [RÓZSAFALVI, 2013.]; RÁKAI ORSOLYA: A teljes zenekar. Schöpfflin Aladár és a társadalmi modernség irodalmi jelentősége. Budapest, 2013. EditioPrinceps. [RÁKAI, 2013.]

⁶ Schöpfflin Aladár összegyűjtött levelei. S. a. r. BALOGH Tamás. Pécs, 2004. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány. [BALOGH, 2004.]

⁷ Schöpfflin Aladár a Vasárnapi Ujságban 1898–1921. Feldolgozta és közreadja Széchenyi Ágnes, Budapest, 2018. Argumentum. [Schöpfflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018.]

⁸ Vö. SZÉCHENYI ÁGNES: „Támpontjai egy majdani összefoglalásnak”. In: Schöpfflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 117. [SZÉCHENYI, 2018b.]

⁹ Schöpfflinről, a magánemberről viszonylag keveset tudunk. Származását, gyermekségét és ifúságát, fiatalkorát, egyetemi éveit, korai újságíróskodását Széchenyi Ágnes részletesen jellemezte. (Lásd: SZÉCHENYI, 2014. és SZÉCHENYI, 2018a.) Fia, Schöpfflin Gyula, a *Szélikialtó* című kései könyvében sok helyen emlékezik rá. Elmondja többek között, hogy apja „kézzel írt, régimódi, tintába mártott tollal. Állítólag csak hárman tudták kézírását elolvasni: egy szedő a Franklinnál, egy a Nyugatnál s anyám, ki egy életen át hűséges gépírónöje volt.” (SCHÖPFFLIN GYULA: Szélikialtó. Budapest, 1991. Magvető – Pontus, 93.) (A kötet néhány fejezete megjelent korábban: SCHÖPFFLIN GYULA: Az irodalom peremén. Magyarázom a bizonyítványom. Irodalomtörténet, 1977. 2. sz. 424–453. Részletek ismétlődik másutt is: SCHÖPFFLIN GYULA: Schöpfflin Aladár 1872–1950. Apám emlékének. In: SCHÖPFFLIN ALADÁR: Egy apolitikus elmélkedései. Budapest, 1994. Századvég – Nyilvánosság Klub, 185–203.)

Schöpfflin „[a]lkatára meghajlíthatatlan egyenes tartás jellemző, inkább a visszahúzó-dás szemérmes jegye, mint a gögő vagy az elégültség. Mindig csak annyira hajolt a nagy víztükrök fölé, ameddig azokon nem csillant vissza a mélyükre tekintő arc. A legnagyobb lírikusok izgatták – Vörösmarty, Ady, Babits titka – és róluk szóló írásaiból mégis hiányzott minden lírai egzaltáció. Mégis – nem hiszem, hogy akadna ma kritikusunk, akiben írás, írók, irodalom olyan férfias, testet-szellemet átformáló, teljes élménnyé váltak volna, mint éppen őbenne.”¹⁰ Illéssel – az ünnevelt születésnapjára szánt szövegben – nem elsősorban az alkalom mondatja a meghitt sorokat. A *Nyugat* második nemzedékének írója a Schöpfflinről szóló (és általa is elfogadott) „általános” leírást kiegészíti: „Schöpfflin Aladárt általában így jellemzik: bölcs, – megfontolt kritikus, – csöndes, higgadt mondatokat szövő író, – ismert s mégis meglepő igazságok kimondója, – derűs, nyugodt szellem. Ez igaz is. Mégis, úgy érzem, más krétákkal jobban tudnám meghúzni vonásait – s azt hiszem: a portré így hívebb.”¹¹ Az arcképre fölkerülnek és bővebb kifejtést nyernek a következő vonások: az ünnevelt *erős (egyenes, elsodorhatatlan), ösztönös és érzékeny; jellemzi a bátorság, bölcs derűjébe pedig némi kesernyesség is vegyül.*¹²

Schöpfflin kritikusként írta be magát az irodalom- és színház történetbe. Mindazonáltal regények,¹³ novellák¹⁴ és színdarabok¹⁵ szerzőjeként is ismert, sőt (általában pénzkereseti céllal) számos fordítást¹⁶ is készített. Az elsőik között értékelte Ady, Móricz, Kaffka Margit, Babits Mihály munkásságát. Móricz Zsigmond a *Nyugatban*

¹⁰ ILLÉS ENDRE: Arc és álarc. Jegyzetek Schöpfflin Aladáról. In: A hetvenöt éves Schöpfflin Aladár. Budapest, 1947. Magyar Vallás- és Közoktatási Minisztérium, 18. [ILLÉS, 1947.] (Eme ünnepi füzet születéséről lásd: GELLÉRT OSZKÁR: Schöpfflin Aladár. In: G. O.: Kortársaim. Budapest, 1954. Művelt Nép, 235.) Vö. „Én azt hiszem, Schöpfflin negyvenkét évesnek született, legalább ennyinek látszott harminc és hatvan éves korában egyaránt. Valami csodálatos deszkaszerű jelenség, ijesztően egyenes a dereka, s pergamenbőrű arca fölött égnek álló haja folytatja ezt a merevséget (...) Ebbe a sok deszkaságba nem is illik bele barátságos huncutsággal pislantó kis szeme, amelyet még össze is húzott, és félelmetes tyukody-pajtásos tömött kuruc bajszja...” LACZKÓ GÉZA: Schöpfflin. In: L. G.: Öröklés és hódítás. Budapest, 1981. Szépirodalmi, 185. (Néhány személynécske Schöpfflinről még: L. G.: Izzó lélek az enyészet körül. In: L. G.: Öröklés és hódítás. Budapest, 1981. Szépirodalmi, 279–280.)

¹¹ ILLÉS, 1947. Uo.

¹² Uo., 19–20. Rónay György „időtől független megbízhatóságot és hűséget” emleget vele kapcsolatban. RÓNAY, 1971. 350.

¹³ SCHÖPFFLIN ALADÁR: A pirosruhás nő. Budapest, 1921. Franklin-Társulat; Mosszóczy Pál szép nyara. Budapest, 1922. Franklin-Társulat; Kítlí János szerencséje. Budapest, 1924. Franklin-Társulat; Az ördögfiókok. Budapest, 1926. Franklin-Társulat; Balatoni tragédia. Budapest, 1928. Franklin-Társulat; Vihar az akváriumban. Budapest, 1939. Franklin-Társulat. Ez utóbbi könyvről szóló recenziója végén írja Török Sophie: „Schöpfflin regényével megmutatta, hogy a kritikus talentumon kívül másfajta erő is él benne. Mint kritikus akármilyen pontosan és biztosan képes meglátni műben és emberben a sajátost s lényegest, ez mégiscsak vélemény és ítélet a dolgokról. Regényében azonban ábrázolja az embert és atmoszféráját. S ez már par excellence regényírói kvalitás.” TÖRÖK SOPHIE: Arckép-vázlat Schöpfflin Aladáról. Vita az akváriumban című regénye alkalmából. *Nyugat*, 1939. 6. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00641/20638.htm> (Letöltés: 2020. 07. 19.)

¹⁴ SCHÖPFFLIN ALADÁR: Hatvani professzor feltámadása. Budapest, 1923. Franklin-Társulat.

¹⁵ SCHÖPFFLIN ALADÁR: Vége a szép nyárnak. 1925; A pirosruhás hölgy. 1926; Őszi szivárvány. 1934.

¹⁶ Schöpfflin fordítói gyakorlatáról lásd: SZÉCHENYI, 2018b. 62–67. A *Vasárnapi Ujság*, illetve a „Vasárnapi Ujság” Regénytára számára „angolból fordította” Mark Twain, Frank R. Stockton, Lloyd Osbourne, Ouida, Mary E. Wilkins, Thomas Bailey Aldrich, Bret Harte, F.W. Warton, Julien Gordon, Mary R. S. Andrews, Thomas Hardy, George Hibbard, Conan Doyle, Russel Weeks, Antony Hope, Hamlin Garland, Walter Bloem írásait. Lásd: Schöpfflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 1105–1146. E kevéssé ismert szerzők mellett fordította Oscar Wilde-ot (*Dorian Gray arcképe*) és Sinclair Lewist is (*Fő utca*). SZÉCHENYI, 2018b. 63–64.

„...sohasem tartottam magam tudósnak...”

1926 telén azt írta róla: „Schöpfflin Aladár egy percig sem tartozott a »Költő és Kritikus« ismert viszonylatába. Sohasem ült a bírói székbe, hogy elevenek s holtak felett csalhatatlan ítéletet mondjon. Sohasem nézte le a költőt azért, mert él és sohasem lett az elmúlt nagyságok szemellenzős professzorává. Különös nagy érdem, hogy mindjárt kezdetben ideállott közénk s kitette magát íróársai életéből s idegizzásából kiáradó sugárzásnak. Harcos volt a harcosok között, s az ő tollát ugyanaz a lelkesedés, ugyanaz a meggyőződés, ugyanaz az elszántság tette élessé s hathatóssá, amivel íróársai fegyverre avatták a verset, a novellát, a drámát: ebbe a korban a költők a sor élén Adyval s a kritikusok, élükön Schöpfflinnel, az igazság egyenlően formaruhás harcosai voltak.”¹⁷

Gyergyai Albert, aki Schöpfflin Aladárt „mesterének tekintette”,¹⁸ terjedelmes esszéjében a *kritikus* és a *szépiró* ellentmondásos viszonya kapcsán állítja: „Schöpfflin egész pályája eleven cáfolata e formuláknak. Minden írása – tanulmány vagy regény – egyazon alkotókedv megnyilvánulása.”¹⁹

1937-ben, *A magyar irodalom története a XX. században* című könyve megjelenésekor²⁰ Illés Endre úgy vélte: „Ezt az összefoglaló nagy munkát az epigrammatikus fényű és tökéletességű írói jellemzések kiapadhatatlan pezsgése teszi csípősen szénsavassá; nincs irodalomtörténetünk, amelyben ennyi ötlet, ennyi fölényes kritikai bravúr s ilyen fáradhatatlanság ötvöződnék azzá a szerénységgé, amelynek szinte mentegetőző hangján Schöpfflin úgy mondja el mindezt, mintha csupa tudott dolgot ismételne. Könyved mutatvány minden felvillanó író-sziluett, viszont nincs olyan olcsó alkalom, amely tréfára csábíthatná.”²¹ A *Nyugat* jelentőségét elemző Schöpfflin Aladárral kapcsolatban jegyzi meg Illés: „Schöpfflin irodalomtörténet-írói modorának – pontosságán, megbízhatóságán, kifejezéseiének telitalálatán, sokféle tanulságokból leszűrődött bölcsességén felül – még valami egészen egyéni bája van: mindezekkel a dolgokkal való megvesztegető közösségérzése. Egy ember tesz vallomást előttünk, akinek élete legmélyebb élménye a magyar irodalom volt, s irodalmunknak különösen ez a félszázada. Magyarazza a harcokat, amelyekben benn élt, mutogatja a bajtársakat, akiknek kézszorítását még melegnek érzik ujjai. Kiáll ezért a múltért, fiatal és rebellis ma is:

¹⁷ MÓRICZ ZSIGMOND: A költő és a kritikus. Nyugat, 1926. 23. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. 07. 02.) A szöveg eredetileg pohárköszöntőként hangzott el a „Schöpfflin tiszteletére rendezett vacsorán.” Megjelent még: MÓRICZ ZSIGMOND: Irodalomról, művészetről 1924–1942. S. a. r. Szabó Ferenc. Budapest, 1959. Szépirodalmi, 29–30. Az eseményre az ünnepelt színdarabjának a Nemzeti Színházban 1926. november 19-én, Bajor Gizi főszereplésével tartott bemutatója adott alkalmat. Vö. SZINI GYULA: A pirosruhás hölgy. Schöpfflin Aladár színműve a Nemzeti Színházban. Nyugat, 1926. 23. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. 07. 02.)

¹⁸ KENYERES ZOLTÁN: Gyergyai Albert és a Nyugat. In: *Kegyelmet a klasszikusoknak. Írások Gyergyai Albertről*. Szerk. Szávai Dorottya, Szávai János. Pozsony-Budapest, 2015. Kalligram, 74.

¹⁹ GYERGYAI ALBERT: Schöpfflin Aladár. Nyugat, 1924. 15–16. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. 06. 30). Újra közölve: GYERGYAI ALBERT: Schöpfflin Aladár regényei. In: Gy. A.: *A Nyugat árnyékában*. Budapest, 1968. Szépirodalmi, 134.

²⁰ SCHÖPFFLIN ALADÁR: *A magyar irodalom a XX. században*. Budapest, 1937. Grill Károly. A kötet a Könyvnapra jelent meg.

²¹ ILLÉS ENDRE: Schöpfflin Aladár magyar irodalomtörténete. Nyugat, 1937. 6. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. 07. 02.)

nem fél az elfogultság vádjától. Gyulai pattogó és harcos szellemét érzi maga mellett, – a kritikusnak legyen meggyőződése és álljon helyt érte.”²²

1942-ben, a *Magyar Csillag*ban Illés Endre, Rédey Tivadar, Keresztury Dezső, Gyergyai Albert és Elek Artúr közöl cikket Schöpflin hetvenedik születésnapja alkalmából. Rédey ekkor mondja az ünnepeltről, „hogypedig nem holmi merev elméletek embere, aki mindenáron tüneti hasznavehetőségük arányában mérlegeli az irodalmi, tehát művészeti jelenségeket, – ellenkezőleg: egyre aprólékosabb gonddal és a tehetség titkainak egyre megértőbb tiszteletével ő maga tapogatta ki főbb kritikai alapelveinek teherbírását s ugyanakkor rugalmasságát.”²³ Keresztury Dezső esszéjében az önmaga és a megbírálandó alkotás között távolságot tartani tudó műtésztről állítja: „Schöpflin Aladár kezdettől fogva el tudta kerülni az egyoldalúság, a korból kiszakadó gögös elzárkózottság veszélyeit. Sokoldalú érdeklődése, eleven fogékonysága, udvarias türelme s páratlan tárgyszeretete alkalmassá tették arra, hogy minden új jelenséget elfogulatlanul szemügyre vegyen, nyugodtan lemérjen s higgadtan értelmezzen (...) Tekintélye vitathatatlan; bizonyosan azért is, mert sohasem kívánta véleményét, ítéleteit másokra erőszakolni; ha hatni akart, csak érveinek súlyával.”²⁴ A *pirosruhás hölgy* értékeit mérlegre tevő Gyergyai szerint „[k]evesen (...) gondolnak arra, hogy az igazi kritikus, mint amilyen Schöpflin is, történész és lélekbúvár, regényíró és esztétikus, alkotó és olvasó is egyben, hogy e határátlépések teszik termékkennyé és hatékonnyá...”²⁵ Elek Artúr kiemeli, hogy Schöpflin még a *Vasárnapi Ujságnál* dolgozott, amikor Osvát már meglátta benne a „bajtársat”: „[a]z elsők egyike volt, aki Ady mellé állt, és higgadt, nyugodt módján föltétlenül elismerte benne a rendkívüli jelentőséget.”²⁶

1966-ban jelent meg Komlós Aladár kritikátörténeti alapkönyve, amely 11 oldalt szentel Schöpflin Aladárnak, akinek „szelleme tiszta tükör, semmiféle párt-, vagy klikk-elfogultság, kávéházi közvélemény, divat, jelszó, sznobizmus foltja nem homályosítja el; rendszerint oly magától értetődő elfogulatlansággal tükrözi a műveket, hogy véleményei úgy hatnak, mint az objektív igazság megnyilatkozásai. Leszűrt gondolatokat mond el, világosan, egyenletes, duruzsoló hangon, hisztéria és egzaltáltság nélkül. Megérdemelte tekintélyét. Nincs magyar kritikus, aki kora annyi írójáról mondott volna helyes jellemzést és igazságos ítéletet, mint ő. A kritikusok rendszerint csak egyszer virágoznak; azzal a nemzedékkel, amellyel fellépnek. Ő nem kevesebb, mint négy

²² Uo. Vö. VAS ISTVÁN: Schöpflin Aladár irodalomtörténetéről, Nyugat, 1937. 8. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. 07. 01.) Újra közzölve: VAS ISTVÁN: Évek és művek. Kritikák és tanulmányok 1934–1956. Budapest, 1958. Magvető. 1958. 33.

²³ RÉDEY TIVADAR: Schöpflin szerepe irodalmi kritikánkban. Magyar Csillag, 1942. II. sz. 254. Rédey Schöpflin Aladár *Mikszáth Kálmán* című könyve kapcsán úgy fogalmaz: a szerző [m]ár harminc évvel korábban, első tanulmányainak egyik legsikerültebbjével megmutatta, hogy a bölcs megértés legpazarabb gazdagságú íróját a kritikus megértés legmakulátlanabb teljességével közelítette meg, emberi és művészi mivoltában egyaránt. (Kiemelés az eredetiben, K. ZS.) Uo., 257.

²⁴ KERESZTURY DEZSŐ: A színikritikus. Magyar Csillag, 1942. II. sz. 260–261.

²⁵ GYERGYAI ALBERT: Az elbeszélő. Magyar Csillag. 1942. II. sz. 262. Vö. „A jó kritikus egyéniség, de széles, rugalmas egyéniség, esetlegességektől független, általános érvényű ideállal, melyben az örök emberi igény és a kor tisztán látott feladatának képvisellete egyesül.” KOMLÓS ALADÁR: A kritika. In: K. A.: Kritikus számadás. Budapest, 1977. Szépirodalmi, 196.

²⁶ ELEK ARTÚR: Schöpflin Aladár és a Nyugat. Magyar Csillag. 1942. II. sz. 265.

„...sohasem tartottam magam tudósnak...”

nemzedéknek tudott megértő bírója lenni.”²⁷ Szintén Komlós írt előszót a válogatott esszéket közre adó gyűjtemény elé. Ebben hangsúlyozta: Schöpflint „[j]ó kritikussá elsősorban benyomásai élessége és tisztasága tette, amelynél fogva lehető volt számára, hogy erőfeszítés nélkül eszméletébe emelhesse őket; előítélettelen, dogmamentes, világos gondolkodása, jó megfigyelőképessége, amely minden megkülönböztető egyéni vonást észrevett (...), s nagy skálájú fogékonysága, amely nemcsak a logikusan kiépített, valószerű történetet becsülte meg (mint Gyulai vagy Ambrus), hanem minden lélek szuggesztív kifejezését.”²⁸ Az Ignotusnál és Kosztolányinál is végletesebben gyakorolt türelem, amellyel Schöpflin a művekhez közeledett, voltaképpen „hasznos elv volt a század elején feltörő, új irodalom védelmében.”²⁹ Komlós az esszét az irodalmi értékeken túlmutató zárlattal látja el: „...munkáját nemcsak elemzéseinek találó volta, ítéletinek helyessége teszi értékessé, hanem nevelőértéke is: tévhitektől, előítéletektől mentes gondolkodása, higgadt, nemes magatartása nemcsak irodalomtörténeti tanulságokat nyújt, hanem követésre ösztönző, erkölcsi példával is szolgál.”³⁰

Réz Pál 1979-ben, a Schöpflin Aladár Móriczról írott elemzéseit tartalmazó kötet előszavában, a *Nyugat* nagyjai mellé álló kritikusról szólva így fogalmazott: Schöpflin „[a]nalízisei többnyire a művek legfontosabb jegyeit ismerték föl, írták le; ezért, hogy egy, sőt több nemzedék szorgalmas kritikusaként jobbára az utókor által is elfogadott, igazolt ítéleteket fogalmazott meg, sőt, meglátta – néha igen korán – a művek és az életművek közti összefüggéseket is.”³¹

Rózsafalvi Zsuzsanna szerint „Schöpflin elsősorban »professzionális« olvasó és kritikus volt, írásai sem sorolhatók a szűkebb értelemben vett irodalomtörténet és -tudomány (...) körébe.”³² Rákai Orsolya *A magyar irodalom története a XX. században* kapcsán mondja róla: „Vizsgálódásai során – ahogy kritikáiban is – (...) lefegyverzően »előítélet-mentesnek« mutatkozik, kristálytisztá logikával és részletegazdagon, árnyaltan, nagyon körültekintően és következetesen érvel, nem hagy fel-táratlan támadási felületet...”³³ A *Vasárnapi Ujság*ban publikált írásokat értékelve Széchenyi Ágnes összefoglalása szerint „Schöpflin Aladár – Ignotus mellett, vele szövetségben – az 1900 táján pályára lépő, megújult magyar irodalom legnagyobb kritikusa. Megkülönböztető jegye a társadalmi háttér és a gyökerek keresése és a lélektani motivációkra figyelés.”³⁴

²⁷ KOMLÓS, 1966. 147.

²⁸ KOMLÓS, 1967. 25.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo., 26.

³¹ RÉZ PÁL: Móricz és Schöpflin. In: Schöpflin Aladár Móricz Zsigmondról. Vál. Réz Pál, Budapest, 1979. Szépirodalmi, 10.

³² RÓZSAFALVI, 2013. 15.

³³ RÁKAI, 2013. 109. Legutóbb Nyilasy Balázs a XIX. század végének, XX. század elejének általános válságérzetét vizsgálva értékeli „a művészet nyugtalanító, leleplező, destruáló attitűdjeit elvileg is” legitimáló Schöpflin kritikusú krédóját, aki „megerősíti, középpontba helyezi, s a köznapiságba illeszkedő, szép és jó, morálisan komoly és hasznos irodalmat a *kiengesztelés normájával* együtt [kiemelés az eredetiben, K. Zs.] evidensen elutasítja.” NYILASY BALÁZS: Válságkifejezés és irodalom. In: Ny. B.: Megérteni az irodalmat. Budapest, 2020. MMA Kiadó, 134–135.

³⁴ SZÉCHENYI, 2018b. 129.

II.

Schöpflin Aladár, akit már kortársai is elismertek, a „megértő kritikát” művelte. Ez nem jelentette persze azt, hogy lemondott volna az értékelésről. Igaz, távol állt tőle az a magatartás, amelyet Török Sophie emleget (epésen és elfogultan) Németh László *Ember és szerep* című munkájáról szólva.³⁵ Horváth Jánosnak szóló egyik levelében van egy ars poeticus mondat: „A megértésen át való értékelés az én kritikai ideálom: a megértés legbiztosabb útjainak azokat tartom, amelyek a pszichológián és a szociális tényezők ismeretén keresztül vezetnek.”³⁶ A *Magyar írók* című kötete előszavában direkt módon beszél kritikusi gyakorlatáról. Itt szerepel az a – szakirodalomban gyakran hivatkozott – passzus, amely az irodalom fogalmát, illetve a kritika feladatát járja körül. (Igaz, hogy a megfogalmazás nem túl filozofikus, de jól jellemzi Schöpflin meggyőződését: „Szerintem az irodalom organikus valami, a nemzet életének olyan életjelensége, mint akár a politika vagy a gazdaság, s ezért minden irodalmi jelenségnek megvannak, meg kell, hogy legyenek a gyökerei valahol a társadalomban, amelynek az irodalom egyik megnyilatkozási formája (...) Megérten az író és művészt – ez a kritika igazi feladata, s abban a képben, amelyet ezzel a megértő módszerrel rajzol a kritikus, megvan az érték-ítélet is. Végeredményben mégis csak az adja meg valamely irodalmi jelenség értékét, hogy mennyi benne az élettartalom.”³⁷)

A polgári radikális gondolkodású Schöpflin – miközben arra is törekedett, hogy megkeresse „a mű mögött világitó emberi egyéniséget”, az irodalmat társadalmi kontextusban szemlélte. Eme törekvése egybeesett a kor kezdeti szociológiai érdeklődésével, s annak hatására is alakult. A Társadalomtudományi Társaság szervezésében 1912. március 19-én *Irodalom és társadalom* címmel rendeztek ankétot, ahol a bevezetőt Ignotus tartotta. Ekkor szólalt fel Diner-Dénes József és Schöpflin Aladár.³⁸ A szöveg megjelent a *Huszadik Század* hasábjain is.³⁹ Benne ama tételmondat nyer alaposabb kifejtést, amely szerint az író „nem zárkozhatik el annak a társadalomnak a vágyaitól, erkölcsi, gazdasági, politikai felfogásától, egyéni életétől, amelybe él...”⁴⁰ Schöpflin szerint a

³⁵ TÖRÖK SOPHIE: Önéletrajz, generációs probléma, vagy amit akartok. Nyugat, 1935. 3. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00590/18539.htm> (Letöltés: 2020. 07. 04.) Török Sophie Németh Lászlónak a Nyugattal történt szakítását közzé tevő könyve kapcsán nehezményezi az akkor fiatal író Babitscsal, Illyéssel, Gellért Oszkárral, egyáltalán a folyóirattal összefüggő (olykor ironikus) megjegyzését. Németh sajátos véleményét formál Schöpflinről is: „Gyulai Pál és Beöthy Zsolt nagy kritikusok voltak, és Schöpflin Aladárról, noha a Nyugat gárdájához tartozik, nem lehet tagadni, hogy kiforrott kritikus, de jaj a regényei és hajja a drámái.” NÉMETH LÁSZLÓ: *Ember és szerep*. In: N. L.: Homályból homályba I. Budapest, 1977. Magvető, Szépirodalmi, 350. Másutt azt írja: „Schöpflin okossága garanciájaként ült köztünk, kezével föl-fölfésülte a haját, s ha megszólalt, amint a bölcs öreg bérest hallottam volna, amint a kocsisok és a szolgák huzakodásához csendesen belemondja az életet szabályozó halhatatlan laposságokat.” Uo., 378.

³⁶ Schöpflin Aladár levele Horváth Jánosnak, Budapest, 1917. XII. 3. In: BALOGH, 2004. 426.

³⁷ SCHÖPFLIN ALADÁR: *Magyar írók. Irodalmi arcképek és tollrajzok*. Budapest, 1917. Nyugat, 4. [SCHÖPFLIN, 1917.]

³⁸ VÖ. LITVÁN GYÖRGY, SZÜCS LÁSZLÓ: Bevezetés. In: *A szociológia első magyar műhelye I*. Budapest, 1973. Gondolat, 5–46.

³⁹ http://mtda.hu/huszadik_szazad/text/1912/1912%2005.pdf. 672–675. (Letöltés: 2020. 07. 08.) Lásd: SCHÖPFLIN ALADÁR: *Irodalom és társadalom* = S. A.: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1967. Szépirodalmi, 60–66.

⁴⁰ Uo., 60–61.

„...sohasem tartottam magam tudósnak...”

tollforgató nemcsak a maga nevében beszél, hanem azon tömegekében is, akikkel világfelfogás dolgában közösségben él. Nem utasítja el a *l'art pour l'art*-t; inkább figyelmeztetésnek tartja arra nézvést, hogy az irodalmi műnek „nem lehet célja erkölcsöt javítani vagy rontani, politikai irányt pártolni vagy ellenezni – mert csakis az lehet az célja, hogy egy ember, az író gondolatvilágát a számára létező legtökéletesebb irodalmi formába foglalja és közölje a többiekkel.”⁴¹ Elutasítja a „tendenciózus irodalmat”, hirdetvén: [a]z író úgy kell felfogni, mint valami nagyon érzékeny barométert, mely a társadalom mélyében forrongó változásokat és mozgalmakat előre jelzi már olyankor, mikor a kevésbé érzékeny készülékek nem is tudnak rájuk reagálni (...) Az író agya kollektív agyvelő: az emberek kisebb-nagyobb tömege gondolkodik és érez általa.⁴²

Schöpflin Aladár ítései elképzelésének pályája során többször hangot adott: a kritika mibenléte sokszor foglalkoztatta. Olykor önálló cikkekben, máskor nagyobb eszékbe rejtetten beszélt róla. Komlós Aladár⁴³ és Széchenyi Ágnes⁴⁴ elemzéseire utalva (de nem ismételve az ő eredményeiket) kiemelendőnek tartom *A kritikus*⁴⁵ című írást. Ebben az eredetileg *felolvasott* szövegben Schöpflin két típust rajzol meg. Az egyik a Gyulai Pál-féle „elméleti meggondolásból” kiinduló, magának „szélesebb tudományos megalapozást” kereső, minden művel kapcsolatban „általános szempontokra törekvő” műtész, akinek [e]rősebb a hajlama az elítélésre, mint a dicséretre”, s aki „előre megállapított programmal dolgozik”.⁴⁶ Értelmezésében ez a kritikustípus a „fennálló társadalmi és ízlésbeli rend híve, haragszik minden forradalmiságra, akár művészi, akár másféle forradalomról van szó...”, továbbá szívesen „hivatkozik a múltra, régebbi nagy írók példájára, konzerválni szeretné e példák eszményét. Az irodalmat inkább állandó kategóriákban fogja fel, mint a fejlődés folyamatos változásában, állandó belső törvényeket keres benne, s kelletténél kevesebb figyelmet fordít az írói alkotás folyamatos átalakulására a különböző korok követelményei szerint (...) Ítéletei rendszerint helytállóak a múlt idők irodalmával szemben, de az utókor részéről korrektúrára szorulnak a saját korára vonatkozólag.”⁴⁷

Eme dogmatikus elvek alapján dolgozó irodalmárral szemben a textus második részében Schöpflin egyfajta önportrét ad, amelyben a *megértés*, s nem a hibakeresés dominál. A gyakran idézett mondatokban ama ítéletalkotó néz ránk, aki „az irodalmat a tehetségek szabad játékának tekinti”, akinek kiindulópontja „a közvetlen irodalmi élmény”, s akinek „attitűdje nem a tudósé, hanem a művészé...”⁴⁸ Fontosnak tartja kinyilatkoztatni, hogy eme kritikus elsőrendű feladata a tehetség felismerése és minden lehetséges módon történő segítése, mert úgy véli: „a tehetségnek mindent

⁴¹ Uo., 61.

⁴² Uo., 65–66.

⁴³ KOMLÓS, 1967. 12–17; KOMLÓS, 1966. 138–142.

⁴⁴ SZÉCHENYI, 2018b. 30–39.

⁴⁵ SCHÖPFLIN ALADÁR: A kritikus. Felolvasás a Nyugat jubileumi estjén. Nyugat, 1927. 1. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. 07. 22.) (Újra közölve: SCHÖPFLIN ALADÁR: Válogatott tanulmányok. Budapest, 1967. Szépirodalmi, 145–150.)

⁴⁶ SCHÖPFLIN ALADÁR: Válogatott tanulmányok. Budapest, 1967. Szépirodalmi, 146–147.

⁴⁷ Uo., 147.

⁴⁸ Uo., 148.

szabad”.⁴⁹ Legfontosabbnak tartja „az íróban az eredetiséget”; „könnyen szegődik új irányok szolgálatába, még ha azok forradalmi természetűek is, a hagyományt tiszteli, ahogy illik, de csak azt ismeri el benne érvényesnek, ami a további fejlődést előmozdítja (...) Az irodalmat nem kategóriák szerint fogja fel, hanem mint folyton változó és megújuló folyamatot, mely társadalmi, politikai és kulturális mozgalmak sodrában halad...”⁵⁰

Mikor ezeket az elveket rögzíti, már csaknem harminc esztendei állandó szemléző tevékenység van mögötte. Mélyen megélt és a mindennapi gyakorlatból leszűrt tapasztalatok mondatják vele, hogy a kritikus „[a] mű mögött ott látja az író, aki úgy izgatja, mint valami természeti jelenség (...) Általában nem tudósnak vagy tanítómesternek érzi magát, hanem művésznek...”⁵¹ A cikk végén konklúzióként rögzíti, hogy a főtebb vázolt két típus ritkán jelentkezik vegytiszta formában: „a kritika igazi nagyjainál a két típus szerencsésen elegyedik.”⁵²

Kilenc évvel később, 1936 júniusában a *Tükör* hasábjain visszatért a témához.⁵³ Az irodalom alakulástörténetének folyamatában Kölcseytől kiindulva vizsgálja a „változtathatatlan” elveknek megfelelni igyekvő kritikusi magatartást. Kimondja azonban, hogy az irodalom folyamatában nincsenek örökre rögzített elvek, hanem változások vannak: „[m]inden nemzedék másképpen gondolja el az irodalom értékfogalmait, minduntalan jönnek nagy írók, akik áttörnek az addig vallott ítéleteket (...) Az irodalom élete nem szilárd konstrukciókon alapul, hanem folyton hullámzik és alakul, változtatja arcát és mondanivalóit. A társadalom új áramlatainak megfelelően minduntalan új irodalmi irányok igyekeznek a régiekkel szemben bizonyítani létjogukat.”⁵⁴ Az új és a régi gyakran harcol egymással: ezt a küzdelmet Bajza József és Kazinczy Ferenc, majd Gyulai Pál és Toldy Ferenc példáján keresztül szemlélteti. Emlékeztet rá, hogy a dogmatikus kritika Shakespeare, Balzac, Tolsztoj vagy Dosztojevskij munkáiban is találhat elmarasztalni valót. A cikk végén összegzi, hogy az irodalomban (amely „eleven, folyton alakuló életjelenség”) mi a kritika feladata. „Ha a kritikus felismeri valamely író vagy irodalmi irány értékét, akkor az a dolga, hogy tőle telhetőleg mellé álljon, harcoljon érte és az érvényesülését gátló nézetek ellen (...) Tudnia kell, hogy (...) minden nagy író és jelentős irodalmi irány más kritikai szempontokat tesz szükségessé. (...) Ne ítélőbírája akarjon lenni az általa becült írónak, tegyen le a tanítómesteri magatartásról, fegyvertárs, ha kell, fegyverhordozó legyen. Mint egy kitűnő angol kritikus mondta, a kritikus magatartása legyen alázatos az írói szellemmel szemben. Kizárni, esetleg ki is üldözni az irodalomból a tehetségtelenséget, segíteni a tehetséget, félrehárítani az irodalomtörténetbe a régit, ha az már kiélte magát, támogatni a friss életerővel előretörő újat, ha érték van benne. Ezzel járul hozzá a kritikus

⁴⁹ Uo. Önmagára, Ady és Móricz pályájának követőjére is gondolhatott, amikor azt mondja, hogy a jelzett kritikus „[l]egfőbb vágya és öröme, idejében felismerni a zsenit, melléállni és kiküzdeni igazát.” Uo. 148–149.

⁵⁰ Uo., 149.

⁵¹ Uo.,

⁵² Uo., 150.

⁵³ SCHÖPFLIN ALADÁR: Az alkotó kritika. In: SCHÖPFLIN ALADÁR: Egy apolitikus elmékedései. Budapest, 1994. Századvég – Nyilvánosság Klub, 62–65.

⁵⁴ Uo., 63.

„...sohasem tartottam magam tudósnak...”

az irodalom haladásához. Ezzel válik maga is alkotóvá. Minden nagy kritikus ilyen értelemben vett alkotó volt.”⁵⁵

III.

A főntebb vázolt kritikus meggyőződés jól szemlélhető a *Vasárnapi Ujság*ban közölt szövegek esetében. A Széchenyi Ágnes szerkesztette kötetben tanúi lehetünk annak, Schöpflin mekkora merítéssel dolgozott. És nemcsak az a lenyűgöző, hogy 1903 és 1921 között – miközben 1908-tól már a *Nyugat* szerkesztője is volt – milyen nagyszámú könyvismertetést/recenziót adott közre, hanem az is, miként választotta el az új, az eredeti, az értékes irodalmat a haloványtól, az önismétlőtől, a jellegtelenről. A tehetséget a tehetségtelenségtől. (Ez a gesztus tetten érhető abban is, hogy a számára fontosabb, érdekesebb, gazdagabb könyvekről hosszabb, a kevésbé színvonalasakról rövidebb terjedelmű cikkeket tesz közzé.⁵⁶) Ady, Móricz, Krúdy, Babits, Kosztolányi, Kaffka Margit valamennyi munkáját szemlézi, többnyire jelentősebb terjedelemben. Bár kétségtelen, hogy számára Ady volt a „szemnyitó”,⁵⁷ továbbá Kaffka és Babits a legfontosabb szerzők, Móricz, illetve Krúdy műveiben megérezte az újat és az egyedit. „Pályakövető” kritikusként Móricz csaknem valamennyi munkájáról írt; a két alkotó között mély emberi kapcsolat is kialakult.⁵⁸

Különlegesen tanulságos lenne annak az elemzése, hogy a megbírált szerzők valamennyire (vissza)hatnak-e a bírálóra. E folyamat aprólékos feltárása további kutatást igényel: most megelégszünk annak jelzésével, hogy Schöpflin gyakran emlegetett objektív, kimért, szenvedélytelen hangjához⁵⁹ képest feltűnő az a gyengédség, amellyel Kaffka Margitról beszél.⁶⁰ Ennél is izgalmasabb az a megfigyelés, amely szerint Krúdy Gyula regényeiről-novelláiról szólva nem egyszer kerül maga is a recenzált könyv stílusának hatása alá, s komponál – a hosszú bekezdésektől egyébként nem idegenkedő

⁵⁵ Uo., 65.

⁵⁶ Megjegyzendő, hogy Schöpflin Aladár a Franklin-Társulat munkatársaként sok, a kiadó által megjelentetett, s később az időből kiesett könyvről is írt beszámolót; ötven esztendő telt el a Társulat kötelékében. Lásd: SZÉCHENYI, 2014. 353.

⁵⁷ Vö.: SZÉCHENYI, 2018b. 25–50.

⁵⁸ SZÉCHENYI, 2018a. 218–219. Móriczról írott munkáit 1979-ben jelentette meg Réz Pál. (Vö. a 30. lábjegyzettel.) A kötet a *Vasárnapi Ujság*beli Schöpflin-írásokat két kivétellel teszi közzé. Ezek: MÓRICZ ZSIGMOND: Csitt-csatt és több elbeszélés. *Vasárnapi Ujság*, 1910. május 22. In: Schöpflin Aladár a *Vasárnapi Ujság*ban, 2018. 452–453.; MÓRICZ ZSIGMOND: A galamb papné, Az Isten háta mögött, *Vasárnapi Ujság*, 1911. november 19. In: Schöpflin Aladár a *Vasárnapi Ujság*ban, 2018. 508–509. A Réz Pál válogatta anyagban szerepel egy cikk, amely viszont hiányzik a Széchenyi Ágnes-gyűjteményből: Magyar írók otthonukban: Móricz Zsigmond, *Vasárnapi Ujság*, 1917. november 4. In: Schöpflin Aladár Móricz Zsigmondról. Vál. Réz Pál, Budapest, 1979. Szépirodalmi, 105–109.

⁵⁹ Gyergyai Albert e korszakkal kapcsolatban Schöpflin Aladár „szép, tömör, nyugodt és tartalmas” cikkeiről beszél. GYERGYAI ALBERT, *Adalékok a Nyugat történetéhez* = Gy. A.: A Nyugat árnyékában. Budapest, 1968. Szépirodalmi, 147. Rózsafalvi Zsuzsanna az esszéportrékkal kapcsolatban írja: Schöpflin eme szövegeit „egyszerű, precíz nyelven megfogalmazott világos gondolatok jellemzik”, amelyekben a szerző „a szubjektumon átszűr, letisztult, lényegre törő kijelentésekkel érvel...” RÓZSAFALVI, 2013. 27.

⁶⁰ SCHÖPFLIN ALADÁR: Csendes válságok. *Vasárnapi Ujság*, 1910. február 6. In: Schöpflin Aladár a *Vasárnapi Ujság*ban, 2018. 430–432. S. A.: Kaffka Margit: Színek és évek. *Vasárnapi Ujság*, 1912. november 17. In: Schöpflin Aladár a *Vasárnapi Ujság*ban, 2018. 553–555. S. A.: Kaffka Margit: Mária évei. *Vasárnapi Ujság*, 1913. május 25. In: Schöpflin Aladár a *Vasárnapi Ujság*ban, 2018. 597–598.

Schöpflin – hét-nyolc soros, többszörösen alárendelt, indázó mondatokat.⁶¹ (Megjegyzendő, hogy a Krúdy-életműben oly sűrűn emlegetett *gordonkázás*, *gordonkahang* is tőle származik...⁶²) Tévedhetetlen biztossággal ismerte fel az újat, az eredeti gondolatot, a stílus egyediségét. És – szelíden bár – hangot adott nemtetszésének is, ha epigon, ha gyér invenciójú, ha elhamarkodott művekre lelt. (Napi szemlélő ténykedése során szép számmal kerültek elé olyan munkák, amelyekről szólva hol erősebb, hol kevésbé markáns bírálatokat is megfogalmazott, mint – többek között – Katona Ferenc, Sándor Kálmán, Balla Miklós, Ferke Ágost, Vér Mátyás, Gyóni Géza, Bakti Gyula, Farkas Béla, Karafiáth Jenő, Peterdi Andor, Sassy Csaba, Földes Imre, Ács Klára, Szerderkényi Anna, Vidor Marcell, Balla Ignác, Boross Sándor műveivel kapcsolatban.)

Schöpflin Aladár kritikusai ethoszának alappillére a megértés, türelem, az elfogadás. Mindez nem gátolta meg abban, hogy jelentősebb szerzőkről is bíráló véleményt formáljon. Ady megértése sem történt egyik pillanatról a másikra, miként olykor Móricz regényeivel,⁶³ s főleg drámáival⁶⁴ összefüggésben is hangoztatta aggályait. Nem volt ez másként Krúdy Gyula esetében sem: olykor az író modorosságát⁶⁵ és az erős Mikszáth-hatásokat⁶⁶ emlegeti, máskor – minden elismerés mellett – a koncentráció hiányát, a laza kompozíciót⁶⁷ rója fel neki. (Ugyancsak erős fenntartásait hangoztatja például Szabó Dezső nevezetes regényével, *Az elsodort faluval* kapcsolatban...⁶⁸)

⁶¹ Lásd SCHÖPFLIN ALADÁR: Krúdy Gyula: A vörös postakocsi. Vasárnapi Ujság, 1913. augusztus 17. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 607–608. S. A.: Krúdy Gyula: Pesti album. Vasárnapi Ujság, 1914. január 26. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 832–833.

⁶² Szauder József 1968-as tanulmányában még azt írta: „Nehéz megmondani: ki hallotta meg először és tette nyomban szóvá is, hogy Krúdy Gyula művészetét *gordonkahangon* muzsikál. Talán Schöpflin, 1913-ban, így: »Halkan beszél, a gordonka lágy, mély és meleg hangján, csak kevéssé, alig észrevehetően modulálva.«” (Huszadik Század, 1913. dec. 20., 644.) (Vö. http://mtda.hu/huszadik_szazad/text/1913/1913%2012.pdf. Letöltés: 2020. 07. 26.) = SZAUDER JÓZSEF: Utak Krúdyhoz. Előadásvázlat születésének kilencvenedik évfordulójára. Napjaink, 1968. 12. sz. 8–9. (Újra közölve: SZAUDER József: Tavaszí és őszi utazások. Tanulmányok a XX. század magyar irodalmáról. Budapest, 1980. Szépirodalmi, 192–205.) Ma már tudjuk, hogy a kifejezés korábbi: 1912 nyarán íródott le először. „A hangjában megvan a gordonka mély és meleg zöngése, moduláló képessége a szomorúan mosolygó humortól a mély, könnyes elborulásig s ez az érzéstől áthatott és mégis férfias hang fogja meg legerősebben az olvasót, ez teremti meg a novellák finom, bensőseggel teli hangulatát, amely aztán elborítja és megeleveníti az alakokat s a környezetet, amelyben élnek.” https://epa.oszk.hu/00000/00030/03057/pdf/VU_EPA00030_1912_26.pdf (Letöltés: 2020. 07. 26.) Vö. Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 542. A „gordonkára emlékeztető baritonhang” szintagma szerepel *A vörös postakocsiról* szóló bírálatban. Vö.: a 60. lábjegyzettel. A hangszer az író halála alkalmából született emlékezésben a „mint magányos gordonkázó a kert bokrai mögött” hasonlatban jelenik meg újra. Nyugat, 1933. 11–12. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. július 28.)

⁶³ SCHÖPFLIN ALADÁR: Móricz Zsigmond: Sárarany. Vasárnapi Ujság, 1911. január 1. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 477.

⁶⁴ SCHÖPFLIN ALADÁR: Móricz Zsigmond: Sári bíró. Vasárnapi Ujság, 1910. január 2. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 934. S. A.: Móricz Zsigmond: Pacsirtaszó. Vasárnapi Ujság, 1917. szeptember 23. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 1044–1045.

⁶⁵ SCHÖPFLIN ALADÁR: Krúdy Gyula: Pajkos Gaalék; A szakállszárítón, Vasárnapi Ujság, 1907. április 7. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 276. S. A.: Krúdy Gyula: Szindbád utazásai. Vasárnapi Ujság, 1912. június 30. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 542.

⁶⁶ SCHÖPFLIN ALADÁR: Krúdy Gyula: A bűvös erszény. Vasárnapi Ujság, 1909. november 7. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 407; S. A.: Szindbád utazásai. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 520.

⁶⁷ SCHÖPFLIN ALADÁR: Krúdy Gyula: A vörös postakocsi. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 608.

⁶⁸ SCHÖPFLIN ALADÁR: Szabó Dezső: Az elsodort falu. Vasárnapi Ujság, 1919. november 2. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 854–855.

„...sohasem tartottam magam tudósnak...”

Schöpfflin Aladár gazdag munkásságába nem választódott el teoretikusan az irodalomtörténet és a kritika: szerinte mindkét szakma művelőjének művészi vénával kell rendelkeznie.⁶⁹ A maga számára sem határolta el e tevékenységeket: itt nemcsak az 1937-es kötetre gondolunk.⁷⁰ A *Vasárnapi Újság* hasábjain több nagyobb terjedelmű cikket közölt XIX. századi írókról: ezekben Kemény Zsigmond, Vajda János, Arany János Tompa Mihály, Lévy József emlékezetét idézi.⁷¹ Schiller Erzsébet említi, hogy Schöpfflin számára a „kritikus ideáltípusa” a fiatalon elhunyt, korábban a régi magyar irodalommal foglalkozó, s a napi kritikát csak rövid ideig gyakorló Király György, aki a *régvoltat* és a *jelent* egyszerre tudta szemlélni.⁷² Ő ezt az Adyról, illetve a Mikszáthról írott könyvében igyekezett megvalósítani.

Nagy ívű pályájának jelentős állomása volt a *Vasárnapi Újság*. Az itt (többnyire) névtelenül közölt írások hozzáférhetővé tétele tovább árnyalhatja az utókor által a róla kialakított képet. Az önmagát elsősorban írónak tartó Schöpfflin tisztában volt helyzetével és tehetsége természetével. A könyvek és a színházi bemutatók százainak kimért hangú elemzője a fentebb hivatkozott, Horváth Jánosnak szóló levélének elején azt írja: „Én meglehetősen hűvösen ítélek a magam munkájáról. Tudom, mik a hiányai, s tudom, mi származik ezek közül tehetségem korlátaiból, mi azokból a körülményekből, amelyek között dolgozom...”⁷³ A gyér számú önjellemző mondat közül, melyeket valaha magáról mondott, kiemelendők az 1913-as Greguss-díj kiszemeltjeként megfogalmazottak: „Az irodalmi életben meglehetősen magamban állok, két generáció közé ékelve, amelyek merev ellentétben állnak egymással szemben, az egyikhez sem tartozom egészen, az egyikben sem találok hátvédet, nem is tudok egyiknek sem pártembere lenni, s ez az egyedülvalóság, igaz, hogy megkönnyíti ítéletem elfogulatlanságát, de néha nyomasztó is.”⁷⁴ Amikor Pintér Jenő arról értesíti, hogy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság választmányi tagjává választotta, Schöpfflin megilletődve válaszolja: „Mindenféle hajlam és tehetség között a legkevésbé van meg bennem a társadalmi szereplésre való s az egyesület életében való hathatós közreműködés ezt is megkívánja. Tudományos munkát nem ígérhetek, egyrészt mert sohasem tartottam magam tudósnak, mindig csak írónak, másrészt mert zaklatott és rabszolgai munkában őrlődő életem sem engedi meg a tudományos elmélyülést.”⁷⁵

⁶⁹ „...az irodalomtörténeti munka szerzőjének magának is a maga módján művészi alkotásra képes írónak kell lennie...” SCHÖPFFLIN ALADÁR: Magyar irodalomtörténet-írók. Nyugat, 1910. 18. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. 07. 30.)

⁷⁰ „... az irodalomtörténetnek az a fontos feladata is volna, hogy a múlt irodalmának ismerete révén bevezesse az olvasókat a jelen irodalmába.” Uo.

⁷¹ Komlós Aladár szerint Schöpfflin „[a] Nyugat vezető kritikusa létre hozta a 19. század íróival, s legszebb esszéit a két Vörösmartyról, Vajda Jánosról, Mikszáthról írta – de mint a modern kritika nevelte, ő is olyan rugalmas tudott maradni, hogy múlt századi klasszikusainktól el tudott jutni nagy nyugatos barátai, sőt Proust, Thomas Mann, Kassák Déry megértéséig.” KOMLÓS ALADÁR: Kritika és kritikusok. Budapest, 2004. Nap, 81. [KOMLÓS, 2004.]

⁷² SCHILLER, 2004. 46.

⁷³ Schöpfflin Aladár levele Horváth Jánosnak. Budapest, 1917. XII. 3. In: BALOGH, 2004. 425.

⁷⁴ Schöpfflin Aladár levele Pintér Jenőnek. Budapest, 1913. III. 2. In: BALOGH, 2004. 123.

⁷⁵ Schöpfflin Aladár levele Pintér Jenőnek. Budapest, 1913. III. 3. In: BALOGH, 2004. 125.

Schöpflin Aladár kritikai-irodalomtörténeti kötetei⁷⁶ máig mintát adnak toleranciából, igyekezetből, józan ítélő erőből, lankadatlan cselekvőkészségből. Ha cikkeit, esszéit olvassuk, magával ragad Ady Endre, Móricz Zsigmond, Babits Mihály,⁷⁷ Krúdy Gyula, Kaffka Margit, Kosztolányi Dezső, Szini Gyula, Bródy Sándor, Molnár Ferenc, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Cholnoky Viktor, Tormay Cécile, Oláh Gábor, Csáth Géza, Gyulai Pál, Szép Ernő, Bíró Lajos, Dutka Ákos, Ambrus Zoltán, Tóth Árpád, Lovik Károly, Czóbel Minka, Szabó Dezső, Török Gyula, Szekfű Gyula, Karinthy Frigyes, Tersánszky Józsi Jenő könyveiről, Kemény Zsigmond, Arany János, Tompa Mihály munkásságáról, továbbá a Nemzeti-, a Víg- és a Magyar Színház számtalan premierjéről szóló kijelentéseinek igazsága, tömör megfogalmazásainak, értékelismerő és tudatosító szándékának ereje. Nem csak dicsér; bírálatai azonban mértéktartók, soha nem megsemmisítő, inkább építő jellegűek. Igaz, nem volt teoretikus elme; esztétikai ítéleteit a Gyulain,⁷⁸ Sainte-Beuve-ön, Taine-en, s kora szociológiai tájékozódásán iskolázott mű-megközelítésmód jellemzi. „Az ő kritikája – mondja Komlós Aladár – a szépségeket megvilágító nyugodt és megbízható elemzéseivel, a mondanivalót szinte magától értetődő igazságként nyújtó, duruzsoló modorával, mely nem csillogni vagy meghökkenteni, hanem meggyőzni, egy-egy íróval valóban megérteni akart”,⁷⁹ a XX. század egyik legjelentősebb bírálati hangja. Mentess a túlzásoktól. Értékkereső és -látató munkái még az általa kevésbé értékelt alkotókkal szemben sem megsemmisítő. Gazdag oeuvre-je fél évszázad irodalmának (és színház-kultúrájának) hű lenyomata. Értelmezései beépültek modern tudásunkba is.

⁷⁶ SCHÖPFLIN, 1917.; Írók, könyvek, emlékek. Budapest, 1925. Franklin-Társulat; Ady Endre. Nyugat, 1934.; A magyar irodalom története a XX. században. Budapest, 1937. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata; Mikszáth Kálmán. Budapest, 1941. Franklin-Társulat.

⁷⁷ 1918-ban egyik önvallomás szövegében, amelyben azt kereste, kik azok az írók, akik végigkísérték az életét, többek között azt írja: „Harmincadik évemen túl voltam, amikor megismerkedtem Adyval, aki életem legnagyobb irodalmi élményei közé tartozik, s lényegesen módosította az irodalomhoz való viszonyomat. Valamivel később Babits és Móricz Zsigmond. Ők hárman izgatnak ma is legjobban.” SCHÖPFLIN ALADÁR: Önmagáról. In: SCHÖPFLIN ALADÁR: Válogatott tanulmányok. Budapest, 1967. Szépirodalmi, 30.

⁷⁸ Vö. SCHÖPFLIN ALADÁR: Gyulai Pál: Dramaturgiai dolgozatok. Vasárnapi Ujság, 1908. február 23. 155–156. In: Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban, 2018. 930–933., S. A.: A fiatal Gyulai. In: SCHÖPFLIN, 1917. 19–29.

⁷⁹ KOMLÓS, 2004. 81.